

<http://doi.org/10.22133/isia.2023.378372.1034>

ارزیابی منظر شهری با تأکید بر نقش نورپردازی در تقویت حیات شبانه

ساره ملکی^{۱*}، سپیده صمدزاده یزدی^۲

^۱ دانشجوی کارشناسی ارشد معماری منظر، دانشگاه خاتم، تهران، ایران

^۲ استادیار گروه معماری، دانشگاه خاتم، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
مقاله پژوهشی	شهر در شب با حضور انسان تعریف می‌شود و به این سبب نوع طراحی و پرداختن به کیفیت فضاهای شهری می‌تواند خاطره‌ساز شود و در حافظه جمعی شهر بنشیند و جاذب جمعیت شهروندان باشد؛ لذا یکی از شاخصه‌های کیفیت محیط در شب، نورپردازی منظر شبانه است که محیط را با تفسیری متفاوت از آنچه در روز مشاهده می‌شود نمایان می‌سازد؛ از این رو شهر و فضاهای مختلف شهری به صورت مجرد، نیاز به روش‌ها و فنون مختلف نورپردازی و استفاده صحیح از ویژگی‌های نور دارند. پژوهش پیش‌رو با استفاده از روش تحقیق تحلیلی - توصیفی و با هدف معرفی ضرورت وجود نور و بیان اصول نورپردازی به‌منزله یکی از اصلی‌ترین عناصر منظر شهری با در نظر گرفتن ابعاد عینی، ذهنی و زیباشناسانه در راستای ارتقای حیات شبانه شهر و توقعاتی که از محیط انتظار می‌رود انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهند چنانچه به نورپردازی، هم به‌منزله یک فعالیت تزئینی و هم به‌منزله راهکاری مؤثر در معماری مجدد شهرها به هنگام شب توجه شود، ضمن احیای منظر شبانه شهری، حضور شهروندان در فضاهای شهری را در پی خواهد داشت و بر اثر تعامل شهروندان با یکدیگر و فضاهای شهری، رویدادها و فعالیت‌هایی شکل می‌گیرد که توسعه کیفیت محیط شهری را به دنبال خواهد داشت.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۵	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۳/۱۱	
واژگان کلیدی: حیات شبانه منظر شهری نورپردازی شهری کیفیت محیط شهری	
*نویسنده مسئول رایانامه: Sarehmaleki77@gmail.com	
نحوه استناددهی: ملکی، ساره، و صمدزاده یزدی، سپیده (۱۴۰۱). ارزیابی منظر شهری با تأکید بر نقش نورپردازی در تقویت حیات شبانه. مطالعات میان‌رشته‌ای معماری ایران، ۲(۳)، ۱۴۷-۱۶۱.	
ناشر: دانشگاه علم و فرهنگ https://www.usc.ac.ir	

مقدمه

زندگی در کلان‌شهرها با معیار متعدد و ساختمان‌های سر به فلک کشیده امروزی، همواره در پرتوهای نور خورشید قرار ندارد، زیرا انجام برخی امور و کارها در روز میسر نیست و شهروند امروزی در ساعت‌های روز با گریز از تردد طاقت‌فرسا و هوای آلوده پیرامون خود و شاید برخی از مشکلات اقتصادی مجبور به فعالیت در شب هستند (حدادی و قنبری مطلق، ۱۳۹۶). لذا با توجه به حجم زیاد تردد در شب، توجه به حفظ و ارتقای هویت مکان‌های شهری در شب‌هنگام یکی از مهم‌ترین اهداف مناظر شهری است چرا که چهره متفاوتی از شهر را در معرض دید کاربران فضاهای شهری قرار می‌دهند. بخشی از این مناظر را فعالیت‌های جمعی شهری در طول شب شکل می‌دهند و بخش دیگر را جنبه‌های بصری فضاهای شهری که در هنگام شب زیر پرده تاریکی از نظرها پنهان شده و تنها با نورپردازی مصنوعی قابل رؤیت است و بهره‌گیری از آن امری ضروری و اجتناب‌ناپذیرست زیرا سیمای یک شهر، برآیند تصاویری از آن شهر است که هر مخاطبی، تحت تأثیر آن قرار گرفته و شهر را با آن سیمای عمومی شناخته و خاطراتی از آن دارد. به همین دلیل در رویکرد نوسازی و تجدید حیات شهری مقوله‌های فرهنگی و هنری، احیای اقتصادی و سرزندگی اجتماعی بیش از پیش مورد توجه است و اصالت بخشی به محله‌های شهری به‌عنوان یک ابزار اساسی در کانون سیاست‌های عمومی برای تجدید حیات اقتصادی، کالبدی و بافت‌های رو به زوال شهری مورد توجه قرار گرفت (فرهادی و میلادی، ۱۳۹۰) که نه تنها محدود به یک یا چند عنصر شاخص نبوده بلکه تمام تصاویری که از آن شهر در هر لحظه قابل دیدن است را نیز در بر می‌گیرد. نورپردازی مناسب می‌تواند علاوه بر کارکردهایی چون امنیت بخشیدن، جلوگیری از جرم و جنایت، امکان دیده شدن فضا و... یک لایه هویتی و شخصیتی به فضای شهری الحاق کند و از طریق آن می‌توان به خوانایی شهر کمک کرد، در شهر نمادپردازی کرد، به شهر رنگ تعلق داد، شهری جذاب و قابل سکونت را برای شهروندان ایجاد کرد (رضوان و خیری، ۱۳۸۹) و در نهایت بُعد دیگر زندگی شهری را که امروزه در شهرهای ما محو گردیده، نمایش دهد.

پرسش‌های پژوهش بدین شرح است: عامل‌های قابل توجه جهت نورپردازی منظر شبانه شهری چیست؟ چگونه می‌توان زمینه لازم را جهت ارتقای حیات شبانه شهر را با استفاده از نورپردازی فراهم کرد؟ در این پژوهش از طریق بررسی اسناد و مطالعات کتابخانه‌ای، ابتدا بر یافتن راهکارها و راهبردهایی شاخص نورپردازی از نظر عینی، ذهنی و زیباشناسی جهت امتداد منظر روز در شب و ارتقای حضورپذیری شبانه فضای شهری، پرداخته شود. سپس براساس راهکارهای یافته شده در بخش مطالعات نظری، نمونه‌های هدفمند از شیوه‌های مدیریت حیات شبانه مکان‌های شهری که به‌عنوان مقصدهای «تاریخی و گردشگری» شناخته می‌شوند، مورد بررسی قرار گرفتند.

حیات شبانه

کلیه اقدامات انسان (چه مادی و چه معنوی) که به منظور ارتقای سطح کیفی زندگی و در ساعت‌های شب درون جامعه انسان رخ می‌دهد و موجب تداوم فعالیت جامعه و پویایی آن می‌گردد؛ زندگی شبانه آن جامعه را تشکیل می‌دهد. این جامعه می‌تواند یک محدوده، منطقه و یا کل شهر باشد (الیاسی و ابراهیمی، ۱۳۹۳) که اقدامات آن بیانگر عزم و آرمان یک شهر به منظور بازیابی خود به‌عنوان یک مکان سرزنده و پویاست و هدف آن ایجاد یک سری فضاهای شهری به‌عنوان مکان عرضه فعالیت‌های تفریحی، فرهنگی، خرید و سایر فعالیت‌های گذران اوقات فراغت در ساعت‌های بیشتری از شبانه‌روز است که در اختیار طیف وسیع‌تری از مردم قرار دارد (توکلی و سعیدی رضوانی، ۱۳۸۵) به بیان دیگر، آن بخش از فضاهای شهری که در طول شبانه‌روز دارای حیات پویا و توسط اصلی‌ترین عنصر کمی خود یعنی نورپردازی، قابل درکند حیات شبانه نام دارد. نظریه‌پردازان زیادی پیرامون ابعاد، حیات شبانه و مؤلفه‌های نورپردازی و مقیاس بررسی آن، نظرات مختلفی ارائه داده‌اند. مجموعه این نظرات در جدول زیر ارائه آورده شده است:

جدول ۱: بررسی حیات شبانه شهری از دیدگاه نظریه‌پردازان

اندیشمندان	ابعاد مطرح شده	معیار	منبع
لینچ	فعالیتی به همان اندازه «فضابندی» اهمیت دارد و ما بیشتر به سمت زمان بندی کردن فعالیت‌ها پیش می‌رویم. وی کاربرد اصطلاحاتی مانند تعطیلات آخر هفته، ساعت‌های کاری و ساعت اوج ترافیک را گواهی بر این مدعا می‌داند.	زمان عملکرد	(لینچ، ۱۳۷۴)
کریتمن	به وسیله کلونیزه کردن شب در طول جامعه ۲۴ ساعته، اگرچه نمی‌توان زمان اضافه ایجاد کرد ولی می‌توان این امکان را به وجود آورد که از زمان موجود به صورت بهینه‌ای استفاده کرد. از یک طرف آزادی و انعطاف بیشتری را برای فعالیت‌ها ایجاد کرد و از طرف دیگر می‌توان باعث افزایش ساعت کار حتی در ساعات غیررسمی شد.	انعطاف حضورپذیری معنا- عملکرد	(کریتمن، ۱۹۹۹)
هلندز و همکاران	هانوریتز و همکاران بر آن‌اند که سیاست شهر ۲۴ ساعته برای افزایش ایمنی و احیای بافت‌های مرکزی شهرها اتخاذ شده است.	ایمنی و امنیت	(هلندز و همکاران، ۲۰۰۲)
حسینی و هاشمی	در مراکز شهری عموماً یک‌زمان مرده از نظر تحرک و فعالیت وجود دارد و آن فاصله بین تمام شدن وقت اداری و آغاز فعالیت‌های تفریحی شب‌هنگام است. شهر ۲۴ ساعته و توسعه و تقویت اقتصاد شبانه از رویکردهای جدید به باز زنده‌سازی مراکز شهری است.	تقویت اقتصاد	(حسینی و هاشمی، ۱۳۹۲)
لیمپت و وان آلتس	شب و اقتصاد شبانه، به طور گسترده‌تر، شهرهای ۲۴ ساعته با بسیاری از شهرها از جمله بخش زندگی شبانه در برنامه‌های بازسازی خود شروع به توسعه کردند. درست مثل اقتصاد در طول روز، اقتصاد شب و به این ترتیب برای بازسازی مراکز شهری حیاتی تبدیل شده است.	بازسازی مراکز حیاتی شهری توسعه اقتصاد شبانه	(لیمپت و وان آلتس، ۲۰۰۲)
رضوان و خیری	خیری طراحی منظر شبانه شهر را ایجاد امنیت و تسهیل عملکردی با استفاده از منابع نوری متعارف در کنار اهداف زیباشناسانه و فرهنگی، در نقاط محدود و خاصی از شهر برای تثبیت خاطره جمعی شهروندان و استفاده از تجهیزات ویژه، عنوان می‌دارد.	امنیت تسهیل عملکرد	(رضوان و خیری، ۱۳۸۹)

جایگاه نورپردازی در ارتقای حیات شهری

سیمای شهرها در شب از دو دیدگاه قابل بررسی است؛ دیدگاهی که به تحلیل زندگی شبانه و فعالیت‌های شهروندان می‌پردازد و دیدگاه دیگر که به جنبه‌های بصری و نورپردازی آن در طول شب توجه می‌کند. فعالیت‌های شهروندان در طول شب به‌عنوان یکی از عامل‌های سیمای شهری، خود متأثر از سیاست‌گذاری‌های مسئولان و مدیریت فضاهای شهری توسط آنهاست که اگر براساس زمینه‌های تاریخی و مکانی شهر، شرایط بافت جمعیتی و با در نظر گرفتن جنبه‌های فرهنگی و باورهای اعتقادی آنها صورت پذیرد، می‌تواند منجر به ارتقای زیبایی، کارایی و هویت

فضاهای شهری شود. این فرایند باعث غنای تصویر ذهنی مخاطب از فضاهای شهری شده و پدیدآورنده خاطره جمعی شهروندان از شهر می‌شود. عامل دیگری که بر سیمای شبانه شهرها تأثیر می‌گذارد، سیمای بصری شهر است که در طول شب با آنچه در روز به نظر می‌آید فرق می‌کند. نور روز تمام گوشه‌ها و زوایای شهر را در نظر مخاطبان نمایان می‌سازد (رضوان، خیری، ۱۳۸۹)؛ در حالی که در شب این امکان برای طراحان پدید می‌آید که با نمایاندن تنها بخشی از فضاها، تأکید یا نادیده انگاشتن آنها تصویری مطابق با عملکرد مطلوب را به مخاطب ارائه دهند؛ چرا که وجود نور در فضا، دو اثر متفاوت به دنبال دارد: از یک سو استفاده مناسب از آن سبب ارتقای کیفیت محیط و افزایش قابلیت حضورپذیری آن شده، تأمین‌کننده آسایش و امنیت استفاده‌کنندگان از فضا بوده و زمینه‌ای برای افزایش تعاملات اجتماعی شهروندان ایجاد می‌نماید و از سوی دیگر استفاده نادرست از این ابزار قدرتمند علاوه بر اتلاف منابع انرژی، محیطی نامطلوب پدید می‌آورد که سبب نارضایتی و سلب آسایش استفاده‌کنندگان می‌شود. جهت دستیابی به ویژگی‌های منظر شهری مطلوب و یا منظر شهری با کیفیت زندگی شهری بالا، می‌توان شاخص‌ها و مؤلفه‌هایی را به‌عنوان الگو تعریف کرد و در طراحی مدنظر قرار داد. این شاخص‌ها در کلی‌ترین حالت شامل موارد ذیل است:

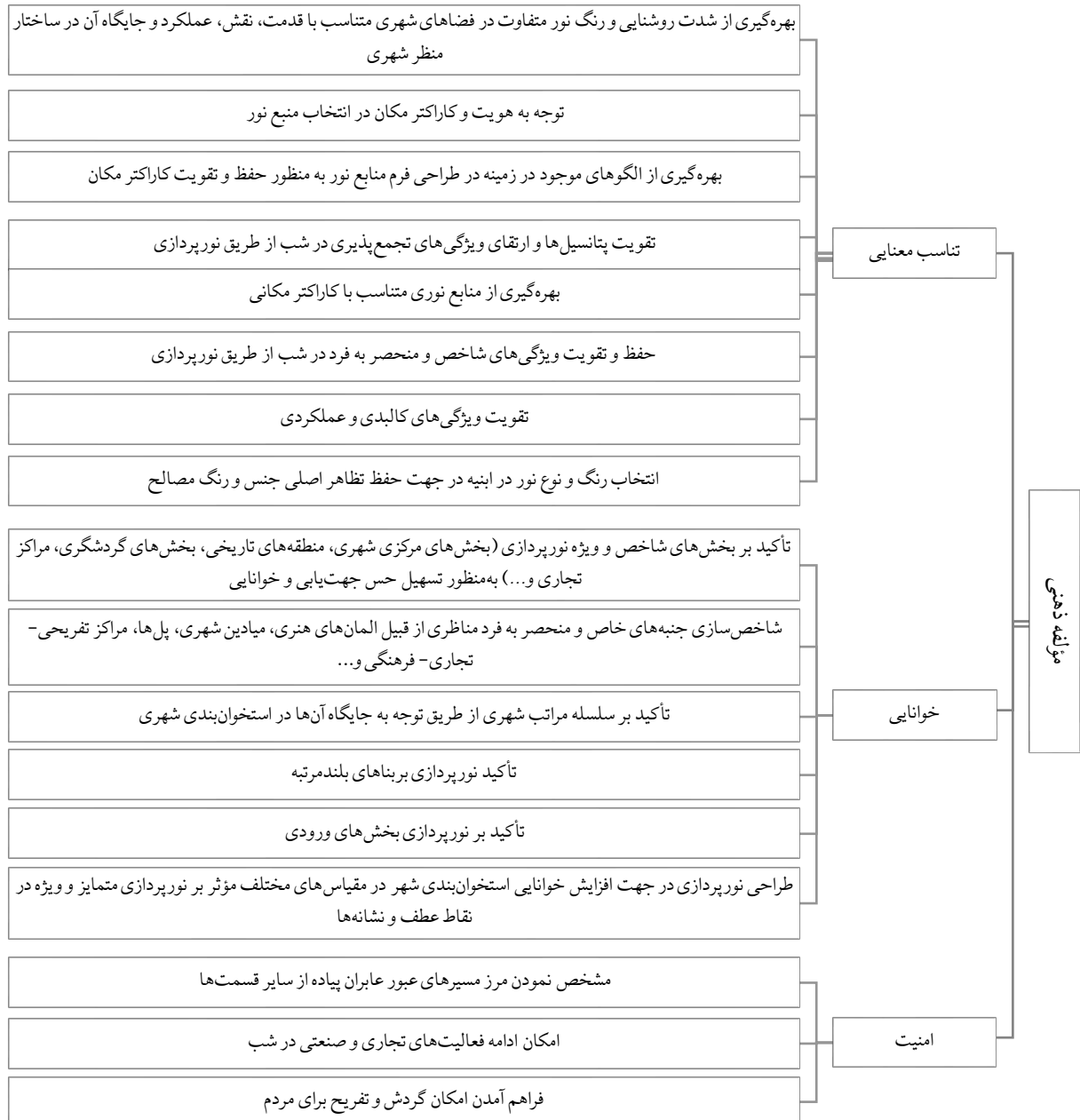
جدول ۲: مؤلفه‌های تحلیل حیات شبانه

مؤلفه‌های منظر شبانه		عناصر منظر	
جنبه‌های بصری نورپردازی	عناصر شاخص بصری	خوانایی	عناصر یادمانی
	ذهنی - معنایی	عناصر ذهنی	اجتماع‌پذیری
	عینی - عملکردی	فعالیت	عناصر طبیعی
			عناصر مصنوع
		الگوی رفتاری	کارایی
	ادراکی - زیبایی‌شناختی	زیبایی فرمی	آسایش بصری

مؤلفه ذهنی

لینچ معنا را خاصیتی از محیط می‌داند که فرد را به دیگر جنبه‌های زندگی مرتبط سازد (لینچ، ۱۳۷۴). این معانی می‌توانند حاصل تجربه، دانش، ارزش و هنجارهای فردی و اجتماعی باشند و گاهی فرهنگ نامیده می‌شوند. در واقع معنا، می‌تواند فرد را با جنبه‌های دیگری از زندگی مانند خاطره‌ها متصل نمایند و در شکل‌گیری ادراک فرد، نقش مؤثری ایفا کنند (قدیمی و غیره، ۱۳۹۶). نکته خاص در طراحی نور هر فضا، توجه به معنا و مفهوم آن است. در این میان عوامل زمان، تجربه‌ها و خاطره‌هایی که فرد در ذهن خود از محیط دارد در معنا و درک مکان نقش مؤثری دارند؛ به طوری که تعامل عاطفی و معنایی قوی پس از گذشت مدت زمان طولانی با یک مکان شکل می‌گیرد و در این فرایند، مکان معنایی عمیق برای فرد پیدا می‌کند. نورپردازی فضاهای شهری همانند معماری امری مرتبط با اطراف و زمینه‌گراست و طراحی آن بدون در نظر گرفتن ارتباط با فضای پیرامون نتیجه‌ای مطلوب در برنخواهد داشت. توجه به زمینه، شامل خاطره‌ها، ایده‌ها، احساس‌ها، نظرها، ارزش‌ها، معناها و تجربه‌هایی که به محیط کالبدی زندگی روزمره‌اش مربوط می‌شود (Proshansky, 1983). شناخت فردی از فضاهای شهری تحت تأثیر تصویرپذیری آن است و تصویرپذیری اتفاق نمی‌افتد مگر اینکه فضای شهری خوانا شود. شناخت فردی از محیط‌های شهری شامل فرایند تصویرپذیری محیط شهری است. تصویرپذیری به‌نوبه خود تحت تأثیر خوانایی شهر است. چرا که تأکید بر این نشانه‌ها، طراحی مناسب کریدورهای بصری و خطوط اصلی دید به ساختمان‌ها و اجزای کالبدی شاخص شهر با نورپردازی خاص خود، نمایان ساختن میراث فرهنگی و تاریخی و راه رسیدن به آن و از طرفی، وضوح کارکردی فعالیت‌ها در شب، همگی موجب ایجاد منظر شبانه خوانا و ارزشمند خواهند بود (حبیبی، ۱۳۸۸). علاوه بر این، کاربری‌ها و فعالیت‌هایی که در طول روز فعال و در شب خاموش می‌باشند نیز باید با کمک نور نمایان گشته و با تأکیدات آرایشی - تزئینی، سعی در تثبیت تصویر ذهنی آن‌ها داشت و از سویی در واقع اولین نیاز غیرقابل انکار در عرصه حیات شهری، نیاز به ایمنی و امنیت است. برطرف شدن این نیاز در شب ارتباط مستقیمی با نحوه روشنایی شهر دارد. وجه فیزیکی امنیت نیز به اندازه جنبه روانی آن مهم است اگر فرد به

واسطه تهدید خطرات فیزیکی خود را ایمن نداند حتماً از نظر روانی نیز احساس امنیت نمی‌کند چرا که تاریکی با کاستن از دامنه ادراک انسان هم از نظر روانی ترس‌انگیز است و هم می‌تواند پوششی برای بهیاری از رفتارهای معارض امنیت باشد بنابراین روشنایی در ایجاد امنیت مؤثر است. پس می‌توان گفت اهمیت حضور انسان در فضای شهری شبانه باعث شده تا بسیاری از متخصصین روشنایی، با محاسبه دقیق کمی نور در این فضاها، نبود نقاط کور در شب و قرارگیری عناصر شهری با ارائه اطلاعات بصری نظیر معنا هویت تاریخ و قرائت‌پذیر، حضور ایمن و امن عابران و رانندگان، همگی اقدامات مورد نیاز در فضای شهری است.

نمودار ۱: اصول و معیارهای مؤلفه ذهنی حیات شبانه

مؤلفه فعالیتی-عملکرد

امروزه انزوای و کاهش تعاملات اجتماعی یکی از مهم‌ترین مشکلاتی است که زندگی اجتماعی ساکنان شهرها را تهدید می‌کند، بسیاری از شهرسازان و جامعه‌شناسان بر آنند که با توجه به تغییر ساختار زندگی و الگوی مصرف زمان، افراد به دنبال یک روز مصنوعی در شب‌اند تا بتوانند به تعاملات اجتماعی و فعالیت‌های خود ادامه دهند (رسول‌پور، ۱۳۹۷) و باعث افزایش عملکرد فضایی شوند. عملکرد را به تعبیری، توانایی یک سیستم در ایجاد حالت‌های رفتاری معین می‌دانند، که باعث شده فرد در مواجهه با پدیده‌های واقعی و عینی، خاصیت‌هایی را جهت برآوردن نیازهایش کشف کند. لذا ارتباط میان نیاز، فعالیت و عملکرد، موجب تبدیل عملکرد به یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های فضای شهری از دیدگاه نظریه‌پردازان شده است. فضای شهری مانند هر فضای دیگری، عناصر محدودکننده و عناصر مستقر در فضایی دارد که توسط آنها قابل شناسایی می‌شود و شخصیت کلی فضا تابع چگونگی و نظم حاکم بین این عناصر است لذا نورپردازی این عناصر در شب، در راستای حفظ و تقویت حیات شبانه، یکی از الزام‌های طراحی شهری است (جهان‌شاه پاکزاد و الهام سوری، ۱۳۹۰). عناصر فضای شهری را بسته به مکان نورپردازی می‌توان به فضاهای نرم و سخت تقسیم‌بندی کرد. منظور از فضاهای نرم فضاهایی است که عناصر طبیعی در آن نقش اصلی را به عهده دارند مانند پارک‌ها، دریاچه‌ها و غیره. فضاهای نرم در شهر به دو صورت بکر و ساخته انسان وجود دارند. عناصر اصلی این فضاها که مورد نورپردازی قرار می‌گیرند شامل آب (آب‌نما، فواره و آبشار)، گیاهان (درختان، بوته‌ها، چمن و علف‌ها) و صخره‌ها (کوه‌ها و سنگ‌ها) است. فضاهای سخت شامل سطوح، حجم‌ها و فضاها هستند. کف، سقف و بدنه‌ها به صورت افقی و عمودی که با مصالح ساختمانی سخت و مستحکم مانند آجر، سنگ و غیره شکل می‌گیرند. البته کمتر فضایی را می‌توان در واقعیت یافت که فقط از عناصر نرم یا سخت تشکیل شده باشد و به طور معمول ترکیبی از آنها دیده می‌شود (پاکزاد، ۱۳۸۶) از نظر کالبدی، روشن نمودن گوشه‌های تاریک و مخفی فضاهای بی‌دفاع شهری، نورپردازی تقاطع‌ها و نقاط فعال فضاها در شب، روشن نمودن فضای داخلی مغازه‌ها با ایجاد حس دیده شدن از داخل مغازه‌ها و ایجاد تمایز واضح و روشن بین فضاهای عمومی و خصوصی از جمله مهم‌ترین اقداماتیست که از ارتکاب جرم جلوگیری نموده و حس امنیت را از افزایش می‌دهد. از نظر عملکردی نیز پراکندگی مناسب نقاط فعال و روشن در فضاهای شهری، نورپردازی مناسب و مطلوب فضاها به منظور کشاندن فعالیت درونی واحدهای تجاری و تفریحی مانند رستوران و کافی‌شاپ‌ها به فضای عمومی و نورپردازی قرارگاه‌های رفتاری می‌توان این امکان را فراهم ساخت که با حضور فعال افراد در محیط، زمینه‌هایی برای بروز دامنه وسیعی از فعالیت‌های شبانه، جشن‌های دوره‌ای، فردی تا جمعی و فعال و غیرفعال را فراهم می‌آورند که سبب سرزندگی مکان، اقتصاد شبانه و... می‌گردد.

نمودار ۲: اصل‌ها و معیارهای مؤلفه عینی حیات شبانه

نورپردازی از پایین و زیر آب‌نما برای نمایش حرکت آب و فواره‌ها
بهره‌گیری از روش‌های متفاوت در طراحی نورپردازی درختان برگزیر و همیشه سبز.

مؤلفه زیباشناسانه

زیبا از مصدر زیبایی‌داری معانی‌ای چون زیبنده، خوش‌نما و آراسته است. زیبایی یعنی حالت و کیفیت زیبا که عبارتست از نظم، هماهنگی، عقل، تخیل و تمایلات عالی انسان را به تحسین و امی‌داری و لذت و انبساط پدید می‌آورد (نقی‌زاده، ۱۳۸۱: ۵۶). زیباسازی شهری فرایندی است که به توسعه کیفی فضای شهر و ارتقای کیفیت زندگی شهری می‌پردازد تا به شکل‌گیری شهر سالم، فرهنگی و انسان‌مدار برسد. منظر شهر به‌عنوان اولین لایه سطح تماس انسان با شکل شهر، تصویری از خود را در معرض نمایش گذاشته و در نور طبیعی شرایطی را به وجود می‌آورد که تمامی جلوه‌ها و زوایایش قابل رؤیت بوده و انسان با حرکت در فضا، محیط را با تمامی ویژگی‌های بصری‌اش درک می‌کند. منظره‌هایی که گاه دارای ارزش زیباشناسانه و دلچسب و گاهی آزاردهنده هستند. با فرارسیدن شب و زمان تاریکی قدرت بینایی کاهش یافته و منظره‌هایی که در روشنایی روز تمام رخ، جلوه‌نمایی می‌کردند از نظرها پنهان می‌گردند. این درحالی است که با فرارسیدن این لحظه از شبانه‌روز، زمان اوقات فراغت عموم افراد جامعه نیز فرارسیده و حضور انسان‌ها در فضاهای شهری افزایش یافته و پرسه‌زدن‌های شبانه آغاز می‌گردد. در زمان تاریکی، محیط‌های شهری منظر شبانه خود را با استفاده از نور در معرض نمایش گذاشته و اجزای خود را نمایان می‌سازند. در این زمان منظر شبانه شهر به‌عنوان یک فرصت می‌تواند شرایطی را به وجود آورد که زشتی‌های روز قابل دیدن نبوده و زیبایی‌ها جلوه‌گر شوند و منظره‌هایی که در زمان روشنایی روز به‌طور کامل قابل مشاهده و شاید آزاردهنده بودند، در تاریکی شب از دید افراد پنهان گشته و چهره متفاوتی از خود را نمایش می‌دهند و از طرفی دیگر مناظری که در زمان روشنایی روز دارای ارزش‌های زیباشناسی و مطلوب بوده‌اند، در زمان تاریکی و در لایه منظر شبانه شهر از طریق نورپردازی مناسب، زیباتر از روز خود جلوه‌نمایی می‌کنند. چنانچه فرصت به وجود آمده برای منظر شبانه شهرها کنترل نشده و استفاده مطلوب نگردد منظر شبانه شهر می‌تواند به شکل ناخوشایندی جلوه‌گر گشته و تهدید بصری جدی‌تری نسبت به زمان خود نیز باشد. پیشرفت فناوری و ساخت انواع لوازم روشنایی، شرایطی را به وجود آورده که منظر شبانه شهرها می‌تواند شرایطی را به وجود آورد که نیاز زیباشناسی افراد تأمین و در زمان تاریکی شب تجربه متفاوتی از خود را عینیت بخشاید (سهرایان و حبیب، ۱۳۹۴).

ملکی و صمدزاده یزدی / ارزیابی منظر شهری با تأکید بر نقش نورپردازی در تقویت حیات شبانه

نمودار ۳: اصول و معیارهای مؤلفه زیباشناسی حیات شبانه

پراکنش هماهنگ نور ریز فضا به منظور امکان ادراک کل فضا با هم و حفظ و تقویت ویژگی تجمع‌پذیری به حداقل رساندن تأثیر سازگاری گذرا به منظور جلوگیری از تغییر شدید از روشنایی به تاریکی که به قابلیت دید آسیب می‌رساند.

تجارب مورد بررسی

در ادامه به منظور بررسی تجربه‌های موفق طرح‌های نورپردازی شهری از لحاظ اقدام‌های اساسی برای تقویت حیات شبانه، گریزی به مکان‌های شهر تهران با جاذبه‌های تاریخی و هویت‌مند زده شد و شیوه‌های مدیریتی نورپردازی این مکان‌ها که به‌عنوان مقصدهای «تاریخی و گردشگری» شناخته می‌شوند مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته است.

پارک آب‌وآتش در شمال تهران در منطقه ۳ اراضی عباس‌آباد با مساحت بیش‌تر از ۲۴ هزار مترمربع قرار دارد و در سال ۱۳۸۸ افتتاح شد. به مرور زمان بخش‌های مختلفی به این مجموعه اضافه و باعث شد بوستان آب‌وآتش یکی از بزرگ‌ترین و کامل‌ترین فضاهای سبز تهران تبدیل شود.

میدان آزادی مهم‌ترین نماد تهران که خود را به‌عنوان نشانه اصلی پایتخت به گردشگران معرفی کرده است. از این رو به دلیل قرارگیری در قلب تهران و چشمی که همه به این بنای ملی دارند، انتخاب خوبی برای نمایش رخدادهای مذهبی یا وقایع مهم ملی بر قامت این بناست. جشن‌های ملی و مذهبی، موقعیت‌های استراتژیک سیاسی و بیان همدردی با دیگر کشورها در شرایط خاص، نمونه‌هایی از دلیل‌های نورپردازی برج آزادی هستند.

میدان امام حسین بعد از میدان آزادی، بزرگ‌ترین و پررفت‌وآمدترین میدان شرقی شهر تهران محسوب می‌شود و خاطرات متعددی را از وقایع تاریخ معاصر ایران به یادگار گذاشته است. به‌عنوان یکی از عامل‌های پیونددهنده ساختار فضایی تهران به واسطه مرکزیت آن، نقطه اتصال سه منطقه شهر، همجواری و مجاورت با حوزه مرکزی شهر و وجود کارکردهای مهم شهری و فراشهری از جمله کارکردهای مذهبی، تاریخی، تجاری و اداری بسیار حائز اهمیت معرفی شده است.

پارک ساعی در خیابان ولیعصر در منطقه ۶ شهرداری تهران واقع شده است. به نظر می‌رسد که گود بودن پارک (پایین بودن سطح آن از خیابان) و متراکم بودن پوشش گیاهی در قسمت‌هایی از پارک باعث القای حس عدم امنیت می‌شود. به همین دلیل قسمت‌هایی از پارک به دلیل نداشتن نفوذ بصری و نظارت اجتماعی کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد و نورپردازی نامناسب مزید بر علت شده است. در نوبت‌های صبح و شب به پارک مراجعه شد و هنگام تاریکی هوا (حتی در ساعت ۶ بعدازظهر) پارک خالی از جمعیت می‌شود.

جدول ۳: تحلیل تجربه‌های پیرامون منظر شبانه

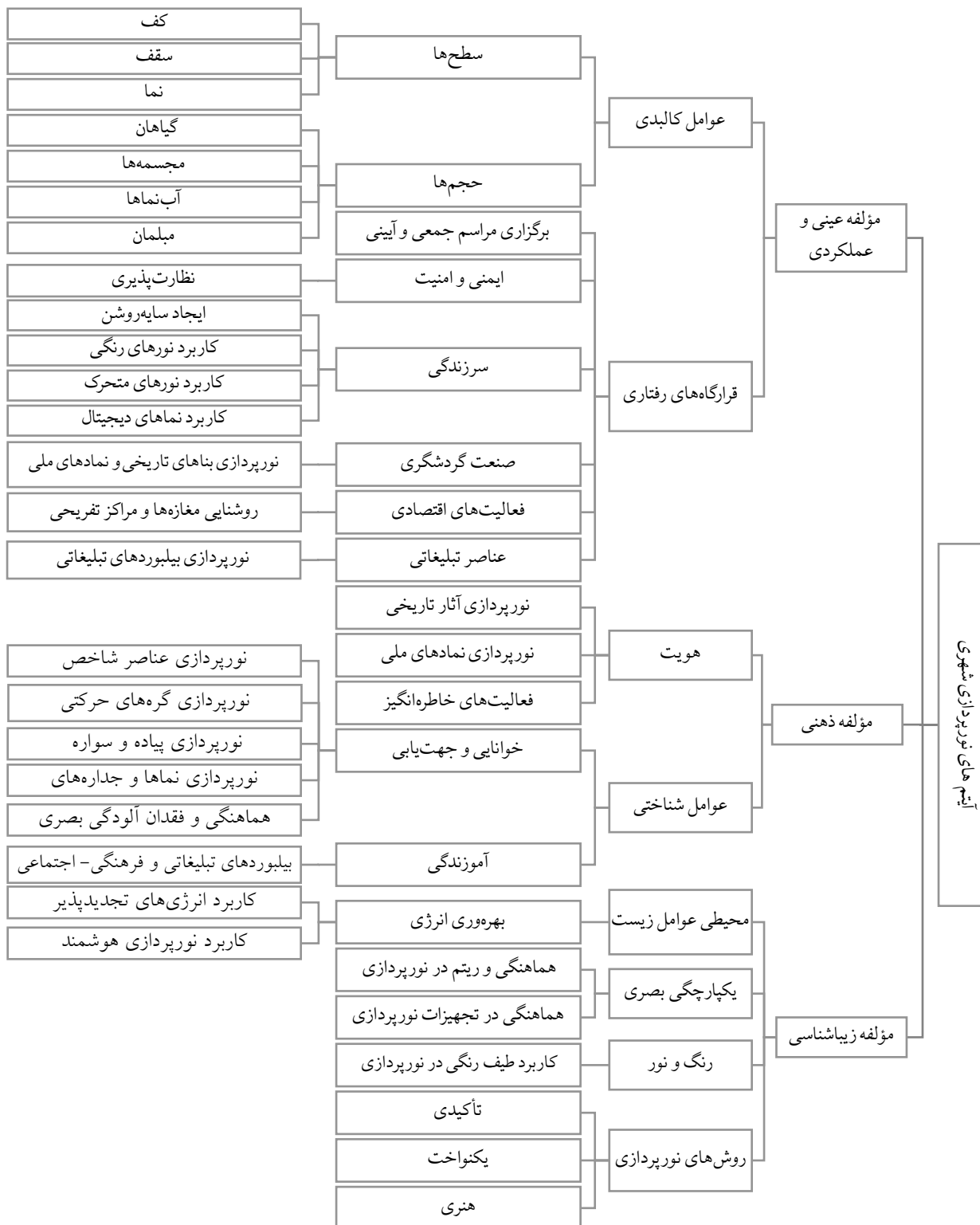
مطلوب	نامطلوب	مطلوب	نامطلوب	
پارک آب‌و‌آتش تهران	برج آزادی تهران	میدان امام حسین تهران	پارک ساعی تهران	تجربه مورد بررسی
				
یادآوری یک رویداد و انتقال آن به نسل جدید	تداوم هویت مندی شهر و پیوند قوی با گذشته	شکل‌گیری تصویر ذهنی نامطلوب	ضعف در خوانایی و قرائت-پذیری	مؤلفه ذهنی
تأکید بر استخوان‌بندی	تأکید بر استخوان‌بندی	تک عملکردی شدن فضای	عدم ایمنی و امنیت	عملکردی
تمایز بودن نقاط عطف	شفافیت در جهت‌یابی	عدم رونق اقتصادی	عدم تعادل نورپردازی محورهای اصلی	
شناسایی و تقویت پتانسیل‌های اقتصادی	تمایزکردن نقاط عطف	ضعف ارتباطی	ضعف در جذب گردشگر	
سرزندگی و پویایی	رویدادپذیری	ضعف در امنیت اجتماعی و ایمنی عابران پیاده	تضاد شدید بین مسیر حرکت و محیط	
تشویق به مکث	ایمنی و امنیت	سرزندگی		مؤلفه عینی و صفاکردی
تأکید بر فرصت‌های جغرافیایی	تأکید بر عوامل طبیعی و مصنوع	وجود حس اغتشاش بصری	نورپردازی نامناسب سطوح، و پوشش گیاهی	عینی
کنترل آلودگی نوری	نمایش سبک معماری و بافت مصالح	یکنواختی بصری و القای حس کسالت	کاهش وضوح تصویر شبانه	مؤلفه زیباشناسی
تنوع در سبک نورپردازی	تناسب شدت نور با محیط	وجود آلودگی نوری بسیار	عدم وجود تمایز مناسب بین روشنایی و نورپردازی	
به‌کارگیری تنالیت‌های متنوع رنگ نور و تاریکی و ترکیب آن	استفاده از نورهای متحرک و دیجیتال	پرهیز از خیرگی	عدم تعامل رنگی	
جانمایی و جهت‌دهی منابع نور	تعامل طیف رنگی متنوع	تضادهای شدید میان شدت روشنایی فضاها و رنگ نور	نمایش ریتم یکنواخت تابش نور	

نتیجه‌گیری

معرفی یک شهر از راه‌های مختلف و به‌وسیله عنصرهای شاخص آن شهر معرفی می‌شود. بسیاری از عامل‌ها و عنصرهای شهر می‌تواند شهر را آن‌طور که هست، به مخاطبانش معرفی کند. به‌طور قطع، فضاهای باز شهری، دسترسی‌ها، ساختمان‌ها و ابنیه شاخص شهری، موزه‌ها، پارک‌ها و نمادها و مجسمه‌ها نیز تأثیر تعیین‌کننده‌ای در معرفی شهر دارند. چرا که مخاطبان و بازدیدکنندگان شهری همواره به دنبال آن‌اند که شهر را با آنچه که قبلاً در وصف آن شنیده یا تصویرهایی که از آن دیده‌اند درک کنند. در این بین نیمی از زمان بازدید از شهر به شب‌ها اختصاص دارد و بسیاری از گردشگران و مخاطبان شهری علاقه‌مندند که اوقات شبانه را به بازدید از شهر و فضاهای آن اختصاص دهند. توجه به سیمای شبانه شهرها برای ارتقای سطح کیفی زندگی شبانه و حضورپذیری افراد، لازم و ضروری است. به طوری که علاوه بر توجه به اصول زیباشناختی و کالبدی فضا، در نظر گرفتن نوع تفکر کاربران و عملکرد مورد انتظار آنان از فضای شهری، بسیار حائز اهمیت خواهد بود. عرصه عمومی به‌منزله بستر فعالیت‌های شهروندان، در ترکیبی از عینیات و ذهنیات ایجادشده در ادراک کاربران فضا، تصویر ذهنی متمایز و شاخص خود را ایجاد کرده، حضور هرچه بیشتر شهروندان در فضا، می‌تواند این تصویر را پررنگ‌تر و نقش کیفیت‌های عرصه عمومی راه، واضح‌تر نشان دهد. از این رو، تأثیر نور در معرفی تک‌تک عنصرهای شهری نقشی تعیین‌کننده است و نمی‌توان آن را نادیده گرفت در واقع منظر شهر و نور رابطه‌ای تکمیل‌کننده داشته و نیاز به هم‌نوایی بسیاری دارند؛ به طوری که نبود نور دست‌کم نیمی از فعالیت شبانه را در شهر مختل می‌کند. بنابراین توجه به نور و نورپردازی در شهر ضمن معرفی بهتر فضاهای محیط‌های مختلف شهری، به نوعی توجه و دقت به رشد، ارتقا و بالندگی منظر شهری نیز خواهد بود که پایداری، پویایی، امنیت، جذابیت و متبلور ساختن پتانسیل‌های مختلف شهری را در ساعات مختلف شبانه‌روز برای شهر به ارمغان خواهد آورد و باعث تقویت حیات شهری می‌شود.

در پایان پیرامون چهارچوب پیشنهادی حیات شبانه در بخش مطالعات نظری، مجموعه‌ای از مؤلفه‌های نورپردازی در نمودار زیر ارائه شده

است.

نمودار ۴: مدل مفهومی تحلیل نورپردازی شهری باهدف ارتقای حیات شبانه شهری

قرارگاه‌های رفتاری
نورپردازی گره‌های حرکتی

منابع

- پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۶). راهنمای طراحی فضاهای شهری در ایران. تهران: انتشارات شهیدی، وزارت مسکن و شهرسازی، معاونت شهرسازی و معماری.
- پاکزاد، جهان‌شاه و سوری، الهام (۱۳۹۰). نورپردازی شهری و روش‌های آن، معماری و شهرسازی آرمان-شهر، ۴(۶): ۱۳-۲۰.
- حبیبی، امین (۱۳۸۸). تحولات مفهومی منظر، فصل‌نامه منظر، ۱(۳)، ۷۰-۷۱.
- حدادی، پریسا و قنبری مطلق، مهران (۱۳۹۶). نورپردازی مدرن و هویت فضای شهری، چهارمین کنفرانس ملی توسعه پایدار در علوم جغرافیا و برنامه‌ریزی، معماری و شهرسازی.
- حسینی، علیرضا و هاشمی فدکی، الهه سادات (۱۳۹۲). ایجاد سرزندگی شبانه شهری با رویکرد طراحی فضاهای ۴۲ ساعته، نمونه موردی خیابان آزادشهر مشهد، همایش ملی معماری، شهرسازی و توسعه پایدار با محوریت از معماری بومی تا شهر پایدار.
- رسول‌پور، اعتصام و طهماسبی، (۱۳۹۷). ارزیابی تأثیر مؤلفه‌های کیفیت محیطی بر الگوهای رفتاری در فضاهای فیزیکی شهری (نمونه موردی: خیابان ولی عصر (عج) تهران)، مطالعات محیطی هفت حصار.
- رضوان، محمد و خیری، عبدالله (۱۳۸۹). سیمای شبانه ضرورت انطباق تصویر روز با نورپردازی شهر، منظر، شماره ۷۷، ص ۷۸-۷۹.
- سعیدی رضوانی، نوید و توکلی، سپیده (۱۳۸۵). از ضد شهرسازی تا شهرسازی طبیعی شهروندگرا، کنفرانس برنامه‌ریزی و مدیریت شهری. سهرابیان، گودرز و حبیب، فرح (۱۳۹۴). تبیین مؤلفه‌های زیبایی‌شناختی منظر شبانه شهر، نشریه مدیریت، ۱۴(۴۱): ۱۸۷-۲۰۴.
- فرهادی، لاله و میلادی، مهدی (۱۳۹۰). مروری بر سه رویکرد نوسازی شهری، نشریه تفکر معماری، پیاپی ۲۴.
- لینچ، کوین (۱۳۷۴). سیمای شهر، ترجمه منوچهر مزینی، دانشگاه تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ تهران.
- نقی‌زاده، محمد (۱۳۸۱). تأثیر معماری و شهر بر ارزش‌های فرهنگی. نشریه هنرهای زیبا، ۱۱(۱)، ۶۲-۷۴.
- الباسی و ابراهیمی (۱۳۹۳). هویت شهر و کیفیت منظر شبانه، نیازمند طراحی مناسب (مهاباد)، فصل‌نامه علمی آموزشی شهردانشان، ۳(۲).
- Chatterton, P., & Hollands, R. (2002). Theorising urban playscapes: producing, regulating and consuming youthful nightlife city spaces. *Urban studies*, 39(1), 95-116.
- Kreitzman, L. (1999). *The 24 hour society*. London: Profile Books.
- Proshansky, H. M. (1983). Place identity: Physical world socialisation of the self. *J. Environmental Psychology*, 3, 299-313.
- Van Liempt, I., & Van Aalst, I. (2012). Urban surveillance and the struggle between safe and exciting nightlife districts. *Surveillance & Society*, 9(3), 280-292.

Evaluation of the urban landscape with emphasis on the role of lighting in strengthening night life

Sareh Maleki¹, Sepideh Samadzadeh Yazdi²

¹ Senior student in landscape architecture, Khatam University, Tehran, Iran

². Assistant Professor, Department of Architecture, Khatam University, Tehran, Iran

Abstract

The city at night is defined by the presence of people, and for this reason, the type of design and dealing with the quality of urban spaces can become a memory, sit in the collective memory of the city and attract the population of citizens. Therefore, one of the indicators of the quality of the environment at night is the lighting of the night landscape, which shows the environment with a different interpretation than what was observed during the day, therefore, the city and different urban spaces need different lighting methods and techniques. and have the correct use of the characteristics of light. The purpose of the present research, using the descriptive analytical research method, is to introduce the necessity of light and express the principles of lighting as one of the main elements of the urban landscape, taking into account the objective, subjective and aesthetic dimensions in order to improve the night life of the city and its expectations. which is expected from the environment. The findings of the research show that if attention is paid to lighting, both as a decorative activity and as an effective solution in the re-architecture of cities at night, it can revive the urban nightscape, following the presence of citizens in urban spaces and as a result of the interaction of citizens with each other and citizens with urban spaces, events and activities are formed. And as a result, it will bring the development of the quality of the urban environment.

Key words: Night Life, Urban Landscape, Urban Lighting, Urban Environment Quality